

BETSY PERK VERDIENT MEER EN BETER – EN WIJ OOK!

MYRIAM EVERARD

Voor Peter Altena, met wie de nieuwe queeste naar Betsy Perk begon

Met onze kennis van schrijfster en feministe Betsy Perk is het slecht gesteld. Literatuurhistorici hebben lange tijd vooral belangstelling gehad voor de 'mevrouwen' in de negentiende-eeuwse literatuur, schrijfsters die hun gehuwde staat op de titelpagina voerden, zoals Mevr. A.L.G. Bosboom-Toussaint, of zich achter een pseudoniem als 'Een ongenoemde' (Dorothea Bohn-Beets) verscholen. Een schrijfster als Betsy Perk, die zich zo vrijmoedig presenteerde als een vrouw die op eigen termen in het leven stond, moet het doen met een plaats in de marge.

Betsy Perk in haar jonge jaren, ongedateerd. De fotograaf, die signeert met 'Delboy Phot.', zonder plaats van vestiging, was naar waarschijnlijkheid (RKD) Anton Delboy uit Den Haag, die in 1862 als rondreizend fotograaf Delft aandeed. Dat jaar stemt goed overeen met de leeftijd van Perk in 1862 (29) en met haar jaren 1860-kledij. Collectie Literatuurmuseum, Den Haag

Onderzoek naar haar leven en werk is dan ook maar weinig gedaan.¹ In plaats daarvan wordt bij het bepalen van haar betekenis teruggegrepen op opvattingen die op die van tijdgenoten te herleiden zijn. Op die van literatuurcriticus Conrad Busken Huet bijvoorbeeld, die zich in zijn recensie van Perks *Mijn ezeltje en ik* (1874) vrolijk maakte over haar (geringe) gewicht, wat in de secundaire literatuur in tal van variaties doorklinkt, zodat Perk wordt beschreven als ondermaats, scharminkelig, een klein en teer poppetje dan wel een klein nijdig vrouwtje, behept met de tirannie der zwakken.² Daarbij, zonder twijfel geïnspireerd door Busken Huets hatelijke bewering dat 'Jufvrouw Perk (...) nooit door een man in hare persoonlijke genegenheid werd gekwetst', ook als een vrouw die haar uiterlijk niet mee had, of regelrecht als te lelijk voor de huwelijksmarkt.³

Ook al geldt Perk als een wegbereidster van de negentiende-eeuwse vrouwenbeweging, historici van die vrouwenbeweging hebben het er niet echt beter van afgebracht. Dat Perk in 1870 het eerste Nederlandse vrouwen tijdschrift in het leven riep dat een discussie over de maatschappelijke positie van vrouwen wilde entameren, *Ons Streven*, en in 1871 het initiatief nam tot de Algemeene Vrouwenvereniging Arbeid Adelt die de economische zelfstandigheid van vrouwen moest bevorderen, wordt vanzelfsprekend erkend. Maar de problemen die rond die twee initiatieven ontstonden – het nieuwe blad, *Onze Roeping*, dat Perk al na het proefnummer van *Ons Streven* begon, en de concurrerende vereniging Tesselschade, die een groep critici van Perk in 1872 vanuit Arbeid Adelt oprichtte – worden steevast in verband gebracht met Perks problematische karakter. Daarvoor lijkt *Mijn leven* (1877) van Mina Kruseman, met wie Perk in 1873 een lezingentournee door Nederland maakte, de belangrijkste inspiratiebron te zijn.⁴ In deze autobiografie-in-brieven laat Kruseman met kennelijke graagte zien hoezeer zij zich verheven voelde boven die onzekere en klaagzieke stumper van een Perk, die zich om het minste of geringste miskend voelde en wier 'inhalig zoeken naar sympathie, en azen op affectie' haar afkeer inboezemden.⁵

Daarbij wil de nooit geheel verlaten traditie in de geschiedschrij-

ving van de vrouwenbeweging, dat er onderscheid wordt gemaakt tussen dames en vrouwen, en dat dames die voor de rechten van vrouwen opkwamen, dat deden uit verveling of om hun klassebelang veilig te stellen. Perk is in deze traditie een dame, met alles wat een negentiende-eeuwse dame geacht wordt te moeten (trouwen, kinderen krijgen en het huishouden bestieren) en niet te mogen (werken voor geld, alleen reizen, in het openbaar spreken, zich met politiek bezighouden), ook al liet Perk zich aan deze geboden en verboden niets gelegen liggen.

Betsy Perk is onder deze vracht aan overgeleverde oordelen en aannames bijkans onzichtbaar geworden. Daarom: willen we haar zien, dan moeten we opnieuw beginnen. Het begintje hier laat zien dat ons dan een nieuwe Perk wacht.

EEN FAMILIEPORTRET

Beginnen we met de familieachtergrond van Betsy Perk. Christina Elizabeth Perk werd op 26 maart 1833 geboren in Delft, als dochter van Adrianus Perk (1796-1867), op dat moment meester-grutter, en zijn tweede echtgenote Lessina Elisabeth Visser (1811-1835). Het samengestelde gezin zal na de uiteindelijk drie huwelijken van Adrianus Perk twaalf kinderen tellen, zeven jongens en vijf meisjes. Betsy was de achtste in de rij. Het hele gezin werd in 1839 door de Delftse schilder Pieter Haaxman geportretteerd (zie binnenkant omslag). De zesjarige Betsy staat links voor, in een witte jurk met daaronder een witte lange broek met aan de enkels toegesnoerde pijpen, waardoor zij, naar zij later beschrijft, op een 'Cochinchina kip' leek, een kippenras met uitstaande veren aan de poten.⁶

Het gezin woonde in die jaren aan het Vrouwjutteland, een gracht met veel kleine bedrijvigheid van winkeliers, ambachtslieden, uitdragers, tappers, en dus ook een grutter.⁷ Geen deftige gracht, maar de familie Perk was van huis uit ook niet meteen een deftige familie: grootvader Jacobus Perk (1765-1843), die in 1791 van zijn

De jonge Betsy Perk, leunend op haar jongere broer M.A. (Adrien) Perk. Uitsnede uit het familieportret van Jacobus Perk, geschilderd door Pieter Haaxman (zie binnenzijde omslag)

geboorteplaats Ameide naar Delft verhuisde, was eveneens grutter, en trouwde in 1793 met de Haagse gruttersdochter Clementia Ruychaver (1762-1829).⁸ Maar grootvader Perk boerde goed en kon zich na zo'n 25 jaar een huis aan de Oude Delft veroorloven, wèl een deftige gracht. Na zijn overlijden in 1843 werd dat het huis van het gezin van zijn zoon Adrianus, en het was daar dat Betsy Perk volwassen werd. In die jaren breidde Adrianus Perk zijn grutterij, inmiddels stoomgrutterij, met een aantal ondernemingen uit, steeds met een van zijn zonen. Dat maakte dat hij in 1850 tot de 200 hoogstaangeslagenen van Delft behoorde – een snelle sociale stijging, die, zoals meer Delftse families te zien geven, in de Bataafse tijd was ingezet.⁹ Dat gold niet zonder meer voor familieleden buiten deze Delftse tak, zodat in het

grotere familieverband oude en nieuwverworven levensstijlen naast elkaar bleven bestaan. Zo had Betsy Perk twee Haagse oudtantes Ruychaver die winkelierster waren, en woonden er in Ameide tantes en (achter)nichten die een winkel of een grutterij runden.¹⁰

De sociale stijging van het ouderlijk gezin bood de zonen meer dan de dochters. Tegenover de vier al opgestarte ondernemingen, twee militaire en twee academische opleidingen stond voor de dochters alleen het goede huwelijk dat zij in de nieuwe omstandigheden konden sluiten. Voor een dochter als Betsy, die een huwelijk liever aan zich voorbij liet gaan, was dat geen serieus perspectief.¹¹ En voor haar ambitie om zich door arbeid een zelfstandig bestaan te verwerven, lagen de mogelijkheden die haar broers ter beschikking werden gesteld ook niet meteen open. Niettemin heeft ze die op eigen kracht toch weten te vinden, en wel door van haar schrijftalent, en bij gelegenheid ook haar boetseertalent, een bron van inkomsten te maken.

ONDERNEEMSTER IN DE LETTEREN

Voor haar schrijfcarrière pakte ze als een ondernemster aan en ze liet daarbij geen mogelijkheid onbenut om haar werk te gelde te maken. Ze schreef verhalen en gedichten voor almanakken en tijdschriften, publiceerde romans die ze zo mogelijk eerst als feuilleton aan een tijdschrift sleet, om er na de boekpublicatie soms ook nog een toneelversie van te maken, die dan bij iedere uitvoering opnieuw geld opleverde. Ze wist het voor elkaar te krijgen dat ze een van haar boeken persoonlijk aan koningin Sophie mocht aanbieden, wat als nieuws in de kranten kwam en dus gratis publiciteit opleverde.¹² Ze las in zalen en zaaltjes voor uit eigen werk, aanvankelijk samen met Mina Kruseman, nadien ook alleen. Ze richtte verschillende tijdschriften op waarin dan weer advertenties voor eigen werk konden worden geplaatst, en bood die weer te koop aan als ze niet langer winstgevend waren, werd medewerkster van weer andere tijdschriften, en onderhandelde voor dat alles met toneeldirecteuren, zaalexploitanten en

STATUTEN

DER

Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereeninging

„ARBEID ADELT“

ONDER BESCHERMING VAN H. M. DE KONINGIN.

GESTICHT EN GEVESTIGD TE DELFT.

Goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 17 Oct. 1871.

Eerste statuten van Arbeid Adelt, 1871. Collectie Atria, Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV), Amsterdam.

Het vignet draagt de signatuur van Betsy Perk, statutair directrice van Arbeid Adelt. De traditionele beeldtaal – de twee allegorische vrouwen in klassiek gewaad, met de al even klassieke lier en lauwerkroon – krijgt een moderne twist door de industriële attributen – het tandrad, de trapnaaimachine – die de vrouwen meekrijgen. Zo wordt uitgedragen dat Arbeid Adelt nieuwe arbeids-terreinen voor vrouwen zal openen, wat haaks staat op de huisvlijt waar de vereniging zich zonder Perk al snel toe zal beperken.

uitgevers, die ze terzijde schoof als de voorwaarden haar niet beviel. En bij gelegenheid bewilligde ze er ook in, als het niet regelrecht haar idee was, dat de uitgever van *Mijn ezeltje en ik* een agressieve reclamecampagne startte nog voordat het boek verschenen was, waarbij hij boekhandelaren bij voorinschrijving 'een komiesch billet in kleurendruk' in het vooruitzicht stelde om achter de ramen te hangen, met een 'voorstelling [die] algemeen de aandacht [zal] trekken en Mejufvrouw Perk's *Ezeltje* uitmuntend [zal] adverteeren'.¹³

Perk heeft de belemmeringen die ze tegenkwam op haar weg naar een schrijverschap waar ze van leven kon, al snel begrepen als belemmeringen die niet alleen haar, maar alle vrouwen raakten die zelf in hun levensonderhoud wilden voorzien, en die daarom collectief bestreden moesten worden. Met de vrouwentijdschriften *Ons Streven* en *Onze Roeping* wilde ze de verbetering van de positie van vrouwen aan de orde stellen, met de vrouwenvereniging Arbeid Adelt de economische zelfstandigheid van vrouwen daadwerkelijk bevorderen. Dat de nieuwe vereniging al na een jaar door geharrewar over doel en richting in twee verenigingen uiteenviel en het overgebleven Arbeid Adelt haar oprichtster en 'directrice' Betsy Perk utrangerde door haar tot erevoorzitster te promoveren, weten we. Hoe die richtingensrijd zo uit de hand kon lopen en Perk er uiteindelijk voor geofferd werd, wordt tot in onze dagen vooral aan het karakter van Perk geweten, maar onderzoek dat dit scenario niet als uitgangspunt neemt, is er nooit naar gedaan.

De snelle sociale stijging van de familie Perk maakt ook een andere lezing mogelijk, een waarbij een opspelend standsverschil in het bestuur een alternatieve verklaring kan bieden. De minachting van de gezeten elite voor een 'parvenu' als Perk, die spreekt uit de sneer die een van haar tegenstandsters haar in de hitte van de strijd toevoegde, zou daar een aanwijzing voor kunnen zijn: 'Meent gij dat wij iets te doen willen hebben met eene als gij?'¹⁴

‘DE FREULES RUYGHAVER, ALTOOS IN ’T GEWEER’

Hoe dit ook zij, de wending van het particuliere naar het algemene belang die Perk met haar tijdschriften en met *Arbeid Adelt* maakte is een bijzondere, die op het oog niet uit haar familieachtergrond te begrijpen lijkt. Alhoewel? Behalve een sociaal-economische geschiedenis droeg de familie Perk nog een andere, politieke, geschiedenis met zich mee: de grootouders Perk-Ruychaver kwamen allebei uit een patriots nest. De vader en een broer van grootvader Jacobus Perk waren in Ameide gekende patriotten – in de jaren 1780 actief in het plaatselijke patriotse wapengenootschap, tijdens de Bataafse Revolutie in 1795 lid van het Comité Revolutionair (de vader) en in de Bataafse tijd lid van de municipaliteit (vader en zoon).¹⁵ Jacobus Perk zal van hetzelfde hout gesneden zijn geweest. In 1793 ging hij namelijk een huwelijk aan met Clementia Ruychaver, die uit een vergelijkbaar, Haags, patriottengezin afkomstig was – haar vader en haar broer waren lid van het Haagse wapengenootschap Voor ’t Vaderland. Maar zij was ook *zelf* actief bij dat genootschap betrokken: met haar zusters Johanna en Petronella (de latere winkeliersters) was zij donatrice van Voor ’t Vaderland. In die hoedanigheid zal zij de wekelijkse exercities met haar aanwezigheid kracht hebben bijgezet en zeker niet ontbroken hebben bij het hoogtepunt van ieder wapengenootschap: de plechtige overdracht van het door de donatrices bekostigde genootschapsvaandel, die in Den Haag op 21 september 1786 onder grote belangstelling plaatsvond. Daarvoor moest een donatrice in het politiek gepolariseerde Den Haag wel tegen een stootje kunnen, want dergelijke openbare manifestaties werden ook door orangisten bezocht en liepen meer dan eens uit op vechtpartijen.

Zo kon het gebeuren dat in september 1787, toen Pruisische troepen de Republiek waren binnengevallen en de patriotse omwenteling hadden gekeerd, de orangisten in Den Haag de patriotten wisten te vinden. Patriottenhuizen, zoals dat van de familie Ruychaver, werden geplunderd, en de leden en donatrices van het wapengenootschap met naam en toenaam aan de schandpaal genageld. Vader Ruychaver, Betsy Perks overgrootvader, werd uitgemaakt voor ‘een Arminiaan zoo fyn

als gemaale poppestrond', zijn dochters als 'de Freules Ruyghaver, in Compagnie altoos in 't geweer', belachelijk gemaakt.¹⁶

In hoeverre deze geschiedenis in de tijd dat Betsy Perk opgroeide, nog altijd levende geschiedenis was en het actieve politieke engagement van Clementia Ruychaver met de patriotse idealen van vrijheid en gelijkheid haar kleindochter in haar strijd voor de economische zelfstandigheid van vrouwen ten voorbeeld strekte, weten we niet. Wél dat grootmoeder Ruychaver in de familie in ere gehouden werd: op het familieportret is zij in het pendantschilderij links naast de schouw aanwezig gesteld.

EEN EERSTE BALANS

Opnieuw beginnen met Betsy Perk, voorbij de overgeleverde vooroordelen en gewaande zekerheden, loont. En bij een zo ingesleten beeld als er van haar bestaat, is elke invalshoek geschikt. Dat kan simpelweg de portretfoto zijn van Perk als jonge vrouw waarmee dit artikel opent, die al bij eerste aanblik ieder oordeel logenstraft over een uiterlijk dat tot een oude-vrijstersbestaan zou hebben gedoemd. Of het familieportret van het gezin waarin Perk opgroeide, dat in dit artikel als startpunt heeft gediend om haar milieu van herkomst nader te bekijken. Dan blijkt dat er op haar veronderstelde afkomst uit de gezeten burgerij het nodige valt af te dingen, en de gangbare vereenzelviging van Perk met de 'dames' van Arbeid Adelt (die we overigens evenmin goed kennen) het tot op heden onmogelijk heeft gemaakt de in die kring gepercipieerde standsverschillen te zien en als factor in de uitdrijving van Perk uit Arbeid Adelt te onderzoeken.

De kennismaking met de familieachtergrond van Betsy Perk biedt ook zicht op het erfgoed van de familie. Het ondernemende karakter van de familie Perk, dat zich van oudsher ook tot de vrouwen in de familie uitstreckte, is daar één aspect van. Het maakt Perks keuze om de positie van vrouwen te verbeteren door de arbeidsmogelijkheden van vrouwen te vergroten een logische, en voor de hand liggende

dan die voor een 'dame' geweest zou zijn. Daarbij, arbeid was voor Perk ook echt arbeid, op de arbeidsmarkt, voor geld. Dat deze vanzelfsprekendheid tot frictie in Arbeid Adelt heeft geleid, was welhaast onvermijdelijk, maar ze heeft Perk ook in staat gesteld haar schrijven als arbeid op te vatten en als een eigen bedrijf te organiseren.

De directe familielijn naar de patriottenbeweging vormt een tweede aspect van het familie-erfgoed. Dat Betsy Perk een patriotse voormoeder had, is een interessant gegeven in haar biografie. Maar dat gegeven krijgt een bredere relevantie als we weten dat zij daarin niet de enige negentiende-eeuwse feministe was. De prominente feministen Marie Rutgers-Hoitsema (1847-1934) en Annette Versluys-Poelman (1853-1914) hadden beiden precies zo'n voormoeder in de uitgeefster van de patriotse *Groninger Courant*, tevens donatrice van het Groningse wapengenootschap Voor Onze Duurste Panden, Eva Hoitsema-ten Cate (1731-1795). Daarmee opent zich een nieuwe politieke genealogie van de vrouwenbeweging die nader onderzoek verdient.¹⁷

Met deze twee invalshoeken is het beeld van Betsy Perk als gemankeerde vrouw, waarvoor Busken Huet de basis legde waar nadien zo op is doorgefantaseerd, nog niet tot in de kern ontmanteld. In een volgend deel, voorzien voor *Accolade* XLII (2024), zal ik me daar met liefde aan zetten.

NOTEN

- 1 Maar zie de recente heruitgave door Peter Altena van Betsy Perk, *Strijd binnenshuis. Vrouwen kiesrecht-novelle* (Nijmegen 2021), alsmede diens 'Geen recht van spreken. Betsy Perk, het feminisme en *De Katholieke Illustratie*', in: *Impressie. Tijdschrift voor katholiek erfgoed* nr. 30 (2022), p. 27-29, en "'Do you really think a donkey has no heart?' Betsy Perk and her Cadette", in: Rick Honings en Esther Op de Beek (red.), *Animals in Dutch travel writing, 1800-present* (Leiden 2023), p. 183-196.
- 2 Cd. Busken Huet, 'Eene martelares van drie en zeventig oude ponden', in: *Algemeen Dagblad van Nederlandsch Indië*, 9-7-1874, opgenomen in idem, *Nederlandsche belletrie 1857-1876*, deel 3 (Amsterdam 1876), p. 55-62.

- 3 Het citaat in Busken Huet, *Nederlandsche belletrise*, p. 57. De toon voor de vele misogyne variaties hierop werd gezet door Wim Zaal, 'Betsy Perk', in idem, *Nooit van gehoord. Stiefkinderen van de Nederlandse beschaving* (Utrecht 1969 [1974²]), p. 63-78.
- 4 Mina Kruseman, *Mijn leven* (Dordrecht 1877), een driedelige bundel door Kruseman geselecteerde en geredigeerde brieven van (en maar zelden aan) Kruseman.
- 5 Kruseman, *Mijn leven*, deel 2, p. 64. Zie ook Annet Mooij, *Branie. Het leven van Mina Kruseman 1839-1922* (Amsterdam 2013), p. 103-104.
- 6 Betsy Perk, *Mijn ezeltje en ik. Een boek voor vriend en vijand* (Dordrecht 1874), p. 163.
- 7 Deze impressie van het Vrouwjutenland ontleen ik aan www.achterdegevelsvandelft.nl (geraadpleegd 6-8-2023), het beroep van vader Adriaan Perk aan de geboorteakte van zijn dochter Betsy via www.openarch.nl.
- 8 Genealogische gegevens naar J.R. Clifford Kocq van Breugel, 'Het geslacht of de geslachten Perk', in: *De Nederlandsche Leeuw* 55 (1937), p. 120-126, 167-170, 209-213, 249-252 en 449-453, *Nederland's Patriciaat* 44 (1958), p. 268-280, en aanvullend onderzoek in digitale genealogische verzamelingen en archiefbestanden.
- 9 Zie R. van der Laarse, 'Welstand, macht en aanzien. Het Delfts patriciaat', in: J.W.L. Hilkhuisen (red.), *De stad Delft. Cultuur en maatschappij van 1813 tot 1914* (Delft 1992), p. 11-26, aldaar 12-15.
- 10 Voor de beroepen van de oudtantes Johanna Allot-Ruychaver (1760-1839) en Petronella van Waasdijk-Ruychaver (1765-1817), zie hun overlijdensaktes. Voor de 'achtergebleven' familie Perk in Ameide, zie Bram Provoost, 'De familie Perk, grutters in Ameide', in: *Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide-Tienhoven* (hierna *NHVAT*) 27 (2016), nr. 1, p. 47-51.
- 11 Het is maar de vraag of de bekende verbroken verloving wel door *de verloofde* verbroken werd. In het artikel dat *De Huisvrouw* in 1903 naar 'het schema harer eerlang ter perse gaande autobiografie' over Perk publiceerde, wordt het eerder omgekeerd voorgesteld. Zie 'Christina Elisabeth Perk, 26 Maart 1833-1903', in: *De Huisvrouw*, 21-3-1903.
- 12 Zie bijvoorbeeld 'Hofberichten', in: *Het Vaderland*, 27-1-1872. Het ging om *Elizabeth van Frankrijk* (1871).
- 13 De vooraankondiging van *Mijn ezeltje en ik* in: *Nieuwsblad voor den Boekhandel* 41 (1874), p. 164.
- 14 Perk, *Mijn ezeltje*, p. 192.
- 15 Bram Provoost, 'Enkele gebeurtenissen in en rond Ameide in de periode 1785-1814', in: *NHVAT* 24 (2013), 3, p. 6-16, en Teus Stahlie, 'Het begin van de Franse tijd in Ameide', in: *NHVAT* 22 (2011), 1, p. 36-43.
- 16 *Nieuwe naamlyst der notabele en veel vermogende Keezen en Keezinnen, van het iluster corps van wapenhandel, ter zinspreuk voerende Oorzaake der beroertens des vaderlands. Geëxisteerd hebbende in 's Gravenhage* [Den Haag 1787], p. 15 en 24. Voor een lijst van geplunderde huizen zie J. Smit, *Den Haag in den Patriottentijd* [Den Haag 1916], p. 63-64, aldaar 64.
- 17 Op deze politieke connectie hoop ik elders uitgebreider terug te komen.